

Kultúra, vallás és politika Latin-Amerikában

A *Világtörténet* jelen számát a latin-amerikai térség egyes kérdései alaposabb vizsgálatának szenteli. Az írások egy része a Károli Gáspár Református Egyetem Latin-Amerika Kutatócsoportjának 2022. évi, *Egyházak, vallások és kultúrák Latin-Amerikában* címet viselő műhely-konferenciáján elhangzott előadások tanulmányra fejlesztett változatából született. Továbbá örömteli jelenség, hogy az ELTE Történelemtudományi Doktori Iskolájának Új- és Jelenkori Egyetemes Történeti Programja keretében növekvő érdeklődés mutatkozik Latin-Amerika iránt, és a program több doktorandusz hallgatója is színvonalas írással járult hozzá a szám megjelenéséhez.

Horváth Emőke tanulmánya a magyar tudományok kutatásban kevésbé elemzett kérdést tárgyal, az amerikai Mediterráneum fogalmának értelmezésére, sajátos jellemzőinek bemutatására vállalkozik, majd összehasonlítja az európai és az amerikai Mediterráneumot. Számba veszi azokat az elemeket, amelyek közös vonásként, illetve számottevő eltérésként említhetők a két térség esetében. Megállapítja, hogy a Földközi-tenger vidékével szemben az amerikai Mediterráneumban nem a félszigetek jutottak meghatározó szerephez a terület történetében, hanem a szigetek sora (Kis- és Nagy-Antillák), amely a par excellence amerikai Mediterráneumot képezi. A szigetek egyben a felfedezések, a korai gyarmatosítás színterei is voltak. Az írás felhívja a figyelmet a Karib-térségen belüli kulturális-vallási határvonal létezésére, azaz az amerikai Mediterráneum kettéosztottságára, és párhuzamot von e tekintetben az európai Mediterráneummal.

Szilágyi Ágnes Judit eszmetörténeti megközelítésben dolgoz fel egy kevésbé ismert témát, a braziliai pozitívista egyház tevékenységét a 19–20. században. Külön érdekessége a tanulmánynak, hogy Artur César Isaia kutatásai nyomán kitér a pozitívizmus és a spiritizmus kapcsolatának kérdésére, kiemelve, hogy a spiritizmus sikerét a brazil társadalomban az afrikai eredetű kultuszok tovább élő hagyományai segítették elő. Képet kapunk a curitibai neopüthagoreus központ működéséről és az ahhoz kötődő intellektuális kör meghatározó alakja, Dario Persiano de Castro Vellozo szerepéről.

Farkas Dániel munkája egy másik régióba, az andesi térségbe vezet el az olvasót. A szerző a perui származású José Carlos Mariátegui híres folyóiratában, az *Amautában* megjelent esszéket hármass csoportosításban elemzi: a katolikus egyházat, az őslakosok kultuszait és a protestáns egyházakat érintő írások végkövetkeztetéseit értelmezi. Kimutatja, hogy a baloldali orientáltságú folyóirat szerzői nem

egyértelműen elutasítók a katolikus egyházzal szemben, kettős kép bontakozik ki vele kapcsolatban az írásokon keresztül. Egyrészt elutasítók a katolikus egyház mint intézmény korabeli szerepvállalása tekintetében, ugyanakkor elfogadóak a közösségszervező ereje vonatkozásában. A katolicizmus eljövendő feladatát is első-sorban a társadalmi igazságosság elősegítésében látják. Az inka hagyományok, így a prekolumbián vallás elismerő megjelenítése is az *Amauta* tudatos, a perui múltat hangsúlyosan vállaló szemléletmódjából fakad. A protestantizmus kérdése az Egyesült Államok szerepének értelmezésével kapcsolódik össze.

Jancsó Katalin szintén egyetlen latin-amerikai országra, Chilére koncentrál. Tanulmánya fókuszában a mai Palesztina, Szíria és Libanon területéről Chilébe emigrált közel-keleti bevándorló közösség gazdasági sikereinek, integrálódásának értelmezése áll. Az Oszmán Birodalomból érkező közel-keleti bevándorlók Libanon irányából érték el legkönnyebben az amerikai kontinentet, illetve konkrétan Chilét. A közösség tagjai kezdetben szinte kivétel nélkül kereskedelemmel foglalkoztak, és elutasításban volt részük a chilei társadalom részéről, azonban munkamoráljuknak, gazdasági eredményeiknek és összefogásuknak köszönhetően integrációjuk mégis sikeresnek bizonyult.

Bakó András tanulmánya annyiban kapcsolható Jancsó Katalin munkájához, hogy írása részben szintén a migráció kérdésével, annak egy másik aspektusával, a bevándorlóknak az adott ország politikai közösségébe történő befogadásával foglalkozik. A szerző az „idegen” megnevezés három altípusát különíti el, és értelmezésük révén mutatja be, hogy az egyes országok saját politikai közösségük bővítését milyen esetekben tartották kívánatosnak. Először az érdemes idegen, majd a kívánatos idegen fogalmát járja körül, mindkét esetben a befogadás gesztusán van a hangsúly. Megállapítja, hogy az érdemes idegen kategória esetében az adott ország érdekében tett kiemelkedő jelentőségű szolgálat, legtöbbször a nagy horderejű függetlenségi háborúkban vagy fegyveres felkelésekben való részvétel jutalmaként fogadták be a külföldieket az adott politikai közösségbe. A kívánatos idegen esetében az egyes latin-amerikai alkotmányok – hasonló megközelítésben – „hasznos tudományt, szakmát és ipart” képviselő bevándorlókról beszélnek, akiket minél nagyobb létszámban igyekeztek az országba csábítani, hogy munkaerejüket, szakmai-technikai ismereteiket mielőbb az ország fejlesztésének szolgálatába állítsák. A következő rész az ezzel éppen ellentétes folyamatot, a politikai közösségből történő kilépés kérdéskörét teszi vizsgálat tárgyává.

Chile egy másik tanulmány, Zolcsák Attila munkája révén is jelen van ebben a számban. A szerző a chilei hadsereg szerepének átalakulását elemzi a hidegháború kibontakozásának idején. A korszakban megfogalmazott nemzetbiztonsági doktrína totális háborút hirdetett a kommunizmussal szemben, egyben új feladatot jelölt ki a hadsereg számára. A hadsereg védelmező szerepkörét kitágította a gazdaság, az oktatás, a politika és egyéb területek irányába is, ahol szintén fel kellett lépnie a nyugati civilizáció érdekében. A szerző megállapítja, hogy Salvador Allende hatalomra kerülése és a régi elit háttérbe szorítása a hadsereg erősödését és függetlenedését idézte elő. 1973-ban a chilei hadsereg – a kiterjesztett szerepköre révén – az újjászervezés szándékával és modernizációs program elindításával vette át a hatalmat.

Az új intézményrendszer létrehozására a neoliberalizmus és a gremializmus nyújtott alkalmasnak tűnő megoldást.

Krajcsi Sándor Roland dolgozata Kuba és Algéria kapcsolatát mutatja be az 1960-as évek első felében. Ez a fél évtized rendkívül izgalmas időszakot jelentett a kubai politikában, különösen az 1962-es kubai rakétaválságot követően. Az események hatására Kuba, illetve a Szovjetunió és a szovjet blokk országainak viszonya megromlott, ezért a szigetország igyekezett önálló külpolitikát kialakítani. Ennek az elképzelésnek az egyik elemeként erősödtek meg az 1961-ben induló kubai–algériai kapcsolatok. 1963-ban, az Algéria és Marokkó között kirobbanó háború kezdetén Algéria Kuba segítségét kérte, és meg is kapta. Fidel Castro későbbi állítása szerint Kuba anélkül nyújtott támogatást, hogy bárkinek az engedélyét kérte volna. Castro kijelentését több oldalról járja körül a szerző. Megállapítja, hogy az egyik olvasat szerint Castro állítása elfogadható, mivel 1963-ban még nem volt olyan szovjet–kubai szerződés, ami tiltotta volna a szovjet fegyverek átadását harmadik félnek. Ugyanakkor az év októberében a szigetországra lecsapó hurrikán okozta károk enyhítését szolgáló szovjet és más szocialista országtól kapott segélyek folyósítását esetleg kedvezőtlenül befolyásolta volna a szovjet akaratot semmibe vevő kubai akció. Ben Bella megbuktatását követően, Huari Bumediennel hatalomra jutása idején Kuba és Algéria kapcsolata elhidegült.

Kupi László írása ugyancsak Kubát érinti. A szerző a Nobel-díjas kolumbiai írónak, Gabriel García Márqueznek a szigetországhoz és Fidel Castro személyéhez fűződő kapcsolatát jellemzi. Márquez neveltetése és tanárainak erőteljes hatása következtében már fiatalon híve lett a baloldali eszméknek, de sohasem kötelezte el magát egyetlen párt mellett sem. Ez a függetlenség tette lehetővé, hogy egyaránt kritikusan szemlélje a Szovjetunióban zajló folyamatokat, illetve a Kubában végbemenő eseményeket. Fidel Castróhoz fűződő barátsága azonban megakadályozta abban, hogy nyilvánosan bírálja a kubai vezetést, ugyanakkor Castro előtt sohasem hallgatta el a véleményét. Raúl Castro és Celia Sánchez mellett talán ő volt az egyetlen ember, akit Fidel Castro igazán közel engedett magához, és akire időnként még hallgatott is, ezért tudta Márquez elérni sok száz kubai kiengedését az országból.

Latin-Amerika története szorosan összefügg az úgynevezett Monroe-elvvel. A James Monroe elnök 1823. december 2-i beszédében megfogalmazott gondolatok idővel doktrínává váltak. Az izolacionizmus és az „Amerika az amerikaiaké” elv közel kétszáz éven keresztül elméleti és ideológiai háttérrel nyújtott az Amerikai Egyesült Államok közép- és dél-amerikai, valamint Karib-térségi politikájának. Baranyi Péter Tamás írása szerint az elnöki kijelentés valódi ismertségét későbbi recepciója okozza. A tanulmány a Monroe-elv megfogalmazásának körülményeit, a korabeli diplomáciai viszonyok kereteit mutatja be. Meglátása szerint a Monroe-elv a Szent Szövetség Európája jelentette konkrét fenyegetésre reagált. Az eredeti program elsődleges célként azt tűzte ki, hogy elrettentsék az európai hatalmakat bármilyen amerikai intervenciótól és távol tartsák a külföldi hatalmakat az amerikai erőközponttól. A program ezenkívül tartalmazta a közvetlen kereskedelmi kapcsolat felvé-

telét és kiterjesztését Ázsiával, továbbá az észak-amerikai kontinens „üres” részeinek az USA-ba való integrálását. A Monroe-elv ugyanakkor az Egyesült Államoknak a világpolitikába való belépését is jelezte.

Horváth Emőke

CULTURE, RELIGION AND POLITICS IN LATIN AMERICA

The present issue of *Világtörténet* is devoted to the detailed investigation of some problems connected to the region of Latin America. Some of the papers are the written versions of the lectures given at the conference that was organised by the Latin America Research Group of the Gáspár Károli Calvinist University with the title “Churches, Religions and Cultures in Latin America” in 2022. The papers cover the issues of migration and citizenship, the activity of the churches and the judgement of their particular vocation, as well as the role of the army in political changes. Some papers deal with the geopolitical situation of Latin America: with the conception of an American Mediterranean, the birth of the Monroe doctrine, and the relations between Cuba and Algeria.